

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

ЗА МУЗЕЙНОТО ДЕЛО В ЧЕПИНСКИЯ КРАЙ

Снежана Велева

Исторически музей – Велинград

Резюме. Статията е посветена на развитието на музейното дело в Чепинската котловина. През 1909 г. по инициатива на дружество „Свещеник Методий Драгинов“ е създаден Археологически музей, преобразуван през 1911 г. в археологическа сбирка към читалището. В периода между двете световни войни Чепинският край е обект на проучване от краеведи и изтъкнати изследователи: Й. Ковачев, Ив. Батаклиев, Хр. Вакарелски, Ст. Шишков, В. Стоин и др.

След Втората световна война започва нов етап в музейното дело, свързан с призива за създаване на музеи на революцията и историята на съпротивата. През 1945 – 1946 г. са създадени музейните сбирки в Чепино и Лъджене, а през 1951 г. е утвърдена къщата-музей „Вела Пеева“. През 1991 г. къща-музей „Вела Пеева“ е преобразувана в Исторически музей – Велинград, с фондове „Археология“, „Етнография“, „История на България XV – XIX в.“, „Нова история“, „Най-нова история“, „Художествен“.

Днес, след 105 години натрупан опит, Исторически музей – Велинград, наред със сериозната си научноизследователска дейност, има амбицията по модерен и атрактивен начин да запознава своите посетители с богатото културно-историческо наследство на Чепинския край.

Keywords: Historical Museum of Velingrad, Museum-House of Vela Peeva, Velingrad, museum activities

Тази година Историческият музей – Велинград, отбеляза 105-ата годишнина от началото на музейното дело в Чепинския край и учредяването на най-стария музей в Родопите – Археологически музей в с. Каменица, сега квартал на Велинград.

В края на XIX и началото на XX в. много изследвания и публикации на наши и чужди учени предизвикват вниманието и интереса на българската културна общественост към историята, фолклора и традициите на Северозападните Родопи. Сред първите изследователи се открояват имената на Стефан Захариев, Полихроний Сирку, Стефан Веркович, Константин Иречек и Христо Попконстантинов (Захариев, 1870; Веркович, 1874; Иречек, 1874; Попконстантинов, 1890, 1891, 1898).

Общообразователно дружество „Свещеник Методий Драгинов“,
с. Каменица 1909 г.

Началото на музейното дело се поставя в с. Каменица – едно от седемте села в Чепинското корито и единственото, запазило българското си самосъзнание и християнско вероизповедание. По думите на Иван Вазов *„От Освобождението насам Каменица взе на себе си честната роля на разсадник на просвещението и българското национално чувство...“* (Вазов, 1892).

На 14 септември 1909 г. каменското общообразователно дружество „Свещеник Методий Драгинов“ взема решение за създаването на Археологически музей. Инициатор е младият учител и общественик Христо Стоев Масларов – секретар на дружеството.

В спомените си, писани през 1958 г., той разказва: *„Когато се започна каптацията на топлия извор при старата баня, понеже се намериха разни монети в старата римска каптация и в двата канала под нея, то по мое предложение общото събрание реши да се образува музей при читалището и на който музей аз бях избран за уредник.“*

Надзирател при капирането беше изпратен Георги Керекот от мини „Перник“, а майстор беше италианецът Луиджи Герар. Той прибра много монети и ги отнесе в Пловдив или София в музеите, но точно къде, не зная. Из каналите аз намерих много монети, по зидовете – тухли, широки 40 и 70 см, и всичко прибрах и записах в инвентарната книга на музея, а също и хвойновото дърво, запушалката от старата каптация. За музея имаше още и квитанционна книга и печат (гумен) с надпис „Археологически музей при д-во „Свещеник Методий Драгинов“ с. Каменица“ (Масларов, 1958).

В Устава на Общобразователното дружество от 1905 г. с мастило е дописано: към глава I чл.3 т. „в) ще открие клон местен археологичен музей“; към глава IV, чл.10 „забележка: Археологическият музей се управлява от председателя на дружеството, постоянен уредник и трима души оценителна комисия“ (Уставъ, 1905).

На 14 януари 1911 г. със заповед № 93 на Министерството на народното просвещение се утвърждават промените в Устава, приети през 1909 г.

През август с.г. читалищното настоятелство подготвя Правилник на музея и го изпраща за утвърждаване. С Предписание № 28075 от 23 ноември 1911 г. Министерството на народното просвещение съобщава, че поради липса на условия се разрешава откриването само на археологическа сбирка.

Независимо от променения статут археологическата сбирка се изгражда професионално и по всички правила на музейното дело. Закупена е брошурата „Упътване за събиране и запазване на старини“ – издание на Археологическото дружество – София, от 1909 г. С Обявление до населението на с. Каменица читалищното настоятелство съобщава, че се открива местен Археологически музей и който желае, да предостави разни старини.

В отчета на читалището за 1911 г. Христо Масларов стриктно отбелязва: „От основаването на музея до края на финансовата 1910 г. в музея ни има всичко 274 разни старини, като: монети, книги и др. неща. Всички са подарени отъ разни лица.

Презъ течение на 1911 г. са постъпили всичко 17 разни предмети, тъй щото музейът ни до края на 1911 г. има всичко 291 разни предмети.

Презъ м-цъ май 1911 г. въ отсъствието на уредника на музея дохожда Директорът на Народната библиотека музей отъ гр. Пловдив Дяковичъ и прибра 18 разни монети описани въ инв. подъ № 115, 117, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 149, 233, 234, 236, 248, 254, 255, 256, 257, отъ каптажътъ на банята, като казалъ на председателя на д-вото ни, че щялъ да ни изпрати формална разписка за взетите отъ менъ неща, но и до днесъ няма нищо. Тъй щото до края на 1911 г. музейът ни има всичко 273 разни предмети“ (Отчет, 1912).

Те били изложени в читалищната библиотека в специално пригоден стъклен шкаф.

Войните прекъсват за десетилетие дейността на първостроителите на музейното дело в Чепинския край, а изгорените архиви на читалището ни лишават от възможността да проследим неговото развитие между двете световни войни.

Авторите, които през този период продължават традицията на първите изследователи, са Йосиф Ковачев и Иван Батаклиев. В свои публикации пишат за района Христо Вакарелски, Стою Шишков и Васил Стоин (Ковачев, 1942; Батаклиев, 1930; Вакарелски и Иванов, 1943; Шишков, 1936; Стоин, 1934).

От 1930 г. до 1944 г. с известни прекъсвания излиза в-к „Чепино“ – издание за кооператизъм, стопанство и култура в Чепинско. На неговите страници се печатат материали от местни учители и общественици, посветени на историята, фолклора, различни обичаи, легенди и предания.

В бр. 79 от 31 август 1941 г. на в-к „Чепино“ в материала „Старини край каменската баня“ се съобщава за открити основи и под на старинна римска баня при строежа на общинската оранжерия. Това е повод да се спомене *„колективната монетна находка от каптирането на главния минерален извор, която се пази понастоящем в читалищната селска библиотека“*. Описано е и съдържанието: *„намираме много интересни, разядени от минералната вода всевъзможни медни, бронзови и сребърни монети, сечени из целия тогавашен античен свет. Така като почнем от тракийско време, та до средните векове, намираме много ценни – македонски, старо-гръцки, византийски и български монети, от които съдим, че каменската минерална баня е просъществувала най-малко 15 века и славата на нейната лечебна сила се е разнасяла из земите на целия Балкански полуостров през дълги векове“*.

Строежът на нова читалищна сграда наложил преместване на музейната сбирка в старото каменско училище, строено през 1881 г. по подобие на „жълтото училище“ в Пловдив. През август 1945 г. пожар унищожава училището и първата музейната сбирка в него.

Започва нов етап в развитието на музейното дело в Чепинския край.

В бр. 1 на в-к „Чепинска правда“, издаден на 20 септември 1944 г., се отправя призив за създаване на „Музеи на революцията“ като основен дълг пред идващите поколения.

През 1945 – 1946 г. се създават музейни сбирки в с. Чепино към читалище „Кирил и Методий“ от Петър Попатанасов, в с. Лъджене към училище „Кирил и Методий“ от Костадин Ланджов и от неговия исторически кръжок. Женско-то дружество с председател Елена Попова подрежда изложба с етнографски материали.

През 1948 г. с IV Постановление на МС от 28.I.1948 г. селата Лъджене, Каменица и Чепино, Пазарджишка околия, се обединяват в едно селище, което се провъзгласява за град под името Велинград.

С писмо № 4300 от 28 август 1951 г. на Комитета за наука, изкуство и култура се изпраща списък с утвърдените музеи. Под № 19 е записана къща - музей „Вела Пеева“.

Създава се първият професионален културен институт на Велинград.

В края на юли 1952 г. е открита първата експозиция в родния дом на Вела Пеева – патрон на Велинград. За научен отговорник при изработването на експозиционния план е определена Елена Бонева – асистент в Музея на революционното движение – София.

Едновременно с това се работи и за създаване на Градски музей на основата на обединените музейни сбирки от чепинското читалище и лъдженското училище. Открита е изложба за партизанското движение в Чепинско и етнографска изложба за бита на родопчани.

До 1956 г. музейното дело се ръководи пряко от отдел „Просвета и култура“ към ГНС – Велинград, и се свързва с имената на Костадин Ланджов и Елена Попова.

Първият уредник, а по-късно и директор – Анета Шопова, е назначена на 2 септември 1957 г. като уредник на Околийски исторически музей и тя приема фонд от 1079 експоната. Създава се музеен съвет, започва системна проучвателска дейност за всички отдели – археология, етнография, работническо революционно движение и социалистическо строителство. С помощта на родопската експедиция на БАН са направени археологически проучвания на християнски паметници в Костандово, Ракитово и Цветино. Фондът до 1960 г. нараства на 3018 материала.

След новото райониране на страната и преминаване към Пазарджишки окръг се отказва разкриването на исторически музей във Велинград и остава къща-музей „Вела Пеева“.

През годините експозицията на къща-музей „Вела Пеева“ няколко пъти е обновявана и преустройвана. Броят на посетителите ежегодно се увеличава и достига до 210 000 средно годишно. Между посетителите са и гости от чужбина – делегации от цял свят, групи от СССР и ГДР. За периода 1967 – 1977 г. при годишните прегледи на музеите в страната къща-музей „Вела Пеева“ два пъти е обявявана за национален първенец.

През зимата на 1982 г. е открита експозиция за революционното движение в Чепинското корито в новопостроена сграда на мястото на изгорелия пчелин на ятака Георги Галин в местността Заврът.

На 3 май 1982 г. е открита новата експозиция за Вела Пеева в преустроената сграда на родния ѝ дом. И сградата, и експозицията са модерно направени, дело на арх. Михаил Янков, художник Злати Чалъков, озвучаването на залите и дикторският текст са на режисьора Николай Машченко. Българската национална телевизия подготвя документален филм за Вела Пеева, който се прожектира пред посетители на музея.

На 7 ноември 1987 г. е открита експозиция в къща „Братя Маврикови“. Подготвен е и експозиционен план за къща „Стою Калпазанов“.

С Протокол № 26 от 16 май 1991 г. Министерството на културата преобразува къща-музей „Вела Пеева“ в Исторически музей.

Официално се оформят няколко фонда: „Археология“, „Етнография“, „История на България XV – XIX в.“, „Нова история“, „Най-нова история“, „Художествен“. В тях се съхраняват повече от 18 000 материала.

Исторически музей – Велинград, започва работата си с нов директор – Илияна Масларова, трима уредници и двама екскурзоводи в едно трудно и сложно време – 90-те години на XX в. Последното десетилетие на века е белязано от затваряне на музеи, музейни сбирки и експозиции, реституция на къщи – паметници на културата, преименуване на улици, села, градове. Във Велинград са закрити експозициите в къща „Братя Маврикови“ и местността Заврът. Мемориалната експозиция за Вела Пеева е преработена и съсредоточена в родната ѝ къща. Освобождават се четири зали, които на първо време се ползват като фондохранилища.

Новите условия налагат разчупване на старите стереотипи, нов поглед към работата на музейните специалисти и прилагане на по-гъвкави и ефективни подходи за привличане на посетители. Наред с усилената фондова и събирателска дейност през ноември 1992 г. се открива нова етнографска експозиция „Планината – гостоприеман дом“ по проект и реализация на художника Тодор Стефанов. Експонират се временни изложби, организират се възстановки на стари празници и обичаи, подреждат се изнесени музейни кътове в училища, читалища и детски градини. Участието в ежегодните Велинградски празници на културата утвърждава значимостта на Исторически музей – Велинград, като важен професионален културен институт.

С финансовата помощ на велинградския клуб „Отворено общество“ започва научната обработка на фонд „Нумизматика“. През 1996 г. по проект „Културно наследство“ е ремонтирана и оборудвана зала за временни изложби. Експонираната изложба „Дарители и дарения 1991 – 1996 г.“ е придружена с рекламна дипляна и специално изработени дипломи за дарителите. Първите гостуващи изложби в новата зала са от Етнографски музей – Пловдив, и АЕК „Етьр“ – Габрово.

Във връзка със 180-годишнината на каменския храм „Света Троица“ съвместно с църковното настоятелство и читалище „Васил Левски“, Исторически музей – Велинград, организира научна конференция, придружена с изложба, посветена на историята на църквата. Сборникът „Православната църква – духовен водач на българите от Чепинския край“ е издаден през 1997 г. С научни съобщения и доклади колегите се включват в национални и международни научни конференции, участват в съставянето на велинградската енциклопедия „Чепино“.

През 2000 г. се поставя началото на популярната образователна програма „Великденски писани яйца от Чепинския край“, включваща ателиета, демонстрации, конкурси и временни изложби във Велинград и страната.

Започват системни археологически проучвания и разкопки на култови места в района на Велинград.

Музеят е включен в 100-те национални туристически обекта на България и в каталога „Музеите на света“ – Мюнхен, Германия.

Днес Исторически музей – Велинград, наред със сериозната научноизследователска дейност, има амбицията по модерен и атрактивен начин да запознава своите посетители с богатото културно-историческо наследство на Чепинския край. В залите на музея са експонирани постоянните изложби: мемориална изложба „Вела Пеева“, етнографска изложба „Планината – гостоприемнен дом“, изложба „Великденски писани яйца“, изложба „Николай Гяуров – великият бас“. Всяка година се откриват между 20 – 25 временни изложби, организират се тематични концерти и видеолектории. Издава се историческата поредица „Цепина“, включваща интересни материали от фондовете на музея, свързани с историята на Чепинския край, сборници с доклади и съобщения от научните конференции, проведени във Велинград.

Като наследници на вековна традиция, музейните специалисти от Исторически музей – Велинград, работят отговорно и всеотдайно за бъдещите поколения на България, за съхраняването и популяризирането на българската духовност и култура.

ЛИТЕРАТУРА

Батаклиев, Ив. (1930). Чепино (специално-географски проучвания) – ГСУ, Истор.филолог. фак., кн. XXVI, 1, 1 – 119.

Вазов, Ив. (1892). В недрата на Родопите. – *СбНУНК*, кн. VIII.

Вакарелски, Хр., Д. Иванов. (1943). *Български народни носии сега и в миналото*. София.

Веркович, Ст. (1874). *Веда Словенах*, Београд (и Санкт Петербург, 1881).

Захариев, Ст. (1870). *Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза*. Виена (фототипно изд., 1973).

Иречек, К. (1884). Пътни бележки за Средна гора и за Родопските планини. – В: *ПСн*, кн. VIII, 1 – 45.

Ковачев, Й. (1942). *Чепино 1912 – 1942*. София.

Масларов, Хр. (1958). *Моите спомени* (ръкопис, съхраняван в ИМ – Велинград).

Отчет от 26. II. 1912 г. на настоятелството на общообразователно д-во „Свещеник Методи Драгинов“ в с. Каменица, Чепинско, за отчетната 1911 година (съхранява се в ДА – Пазарджик, Ф 147к, оп. 1, а.е. 2).

- Попконстантинов, Хр. (1980, 1891, 1898). Чепино (едно българско краище в северозападните разклонения на Родопските планини). – *СбНУНК*, кн. III, IV и XV.
- Стоин, В. (1934). Родопски песни. – *СбНУНК*, кн. XXXIX.
- Шишков, Ст. (1936). *Българите мохамедани*. София.
- Уставъ на общообразователното дружество „Свещеникът Методий Драгиновъ“ въ с. Каменица-Чепинско. Т.-Пазарджикъ*, 1905 г. (оригиналът се съхранява в ИМ – Веллингград, НИ № 2956)

REFERENCES

- Batakliiev, Iv. (1930). Chepino (specialno-geografski prouchvaniJa) – *GSU*, Istor.filolog. fak., kn. XXVI, 1, 1 – 119.
- Vazov, Iv. (1892). V nedrata na Rodopite. – *SbNUNK*, kn. VIII.
- Vakarelski, Hr., D. Ivanov. (1943). *Bylgarski narodni nosii sega i v minaloto*. Sofia.
- Verkovich, St. (1874). *Veda Slovenah*, Beograd (i Sankt Peterburg, 1881).
- Zahariev, St. (1870). *Geografiko-istoriko-statisticheskoe opisanie na Tatar Pazardzhishkata kaaza*. Viena (fototipno izd. 1973).
- Irechek, K. (1884). Patni belezhki za Sredna gora i za Rodopskite planini. – V: *PSp*, kn. VIII, 1 – 45.
- Kovachev, J. (1942). *Chepino 1912 – 1942*. Sofia
- Maslarov, Hr. (1958). *Moite spomeni* (rykopis, syhranqvan v IM – Velin-grad).
- Otchet ot 26. II. 1912 g.na nastoyatelstvoto na obshteobrazovatelno d-vo „Sveshtenik Metodi Draginov“ v s. Kamenica, Chepinski, za otchetnata 1911 godina (syhranyava se v DA – Pazardzhik, F 147k, op. 1, a.e. 2).
- Popkonstantinov, Hr. (1980, 1891, 1898). Chepino (edno bylgarsko kraish-te v severozapadnite razkloneniya na Rodopskite planini). – *SbNUNK*, kn. III, IV i HV.
- Stoin, V. (1934). Rodopski pesni. – *SbNUNK*, kn. XXXIX.
- Shishkov, St. (1936). *Bulgarite mohamedani*. Sofia.
- Ustavy na obshtoobrazovatelnoto druzhestvo „Sveshtenik Metodij Draginov“ v s. Kamenica, Chepinski. T.-Pazardzhik“, 1905 g. (origina-lyt se syhranJava v IM – Velingrad, NI № 2956)

MUSEUM ACTIVITIES IN CHEPINO REGION

Abstract. The article is devoted to the development of museum activities in Chepino valley. In 1909 the popular Literary Society “Methody Draginov” found an Archaeological Museum that was transformed into an archaeological collection in

1911. During the interwar period Chepino region was surveyed by many researchers and scientists such as Joseph Kovachev, Ivan Batakliiev, Hristo Vakarelsky, Stoyo Shishkov, Vasil Stoin, etc.

After World War II the history of Resistance and Revolution became the center of the museum activities. In 1945 – 1946 museum collections were found in Chepino and Ladzhene and in 1951 was established the Museum– House of Vela Peeva. In 1991 the Museum-House of Vela Peeva was transformed into a municipal Historical Museum of Velingrad with the following departments: Archaeology, Ethnography, Bulgarian History XV – XIX c., Modern History, Contemporary History, Arts.

Today, having accumulated an age-old experience, the Historical Museum of Velingrad along with its significant research and scientific activities has the ambition to present to the visitors the rich cultural and historical heritage of Chepino region in a modern and attractive way.

✉ **Mrs. Snezhana Veleva**
Museum of History, Velingrad
4, Vlado Chernozemski Str.
4600 Velingrad, Bulgaria
E-mail: im_vel@abv.bg